

Dorota Janiszewska-Jakubiak

(Warszawa)

**OCHRONA POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
POZA GRANICAMI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.
PRACE DEPARTAMENTU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W MINISTERSTWIE KULTURY I DZIEDZICTWA
NARODOWEGO RP**

I. Zmiany w obszarze ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku.

Zmiany polityczne jakie nastąpiły po 1989 r. w środkowo-wschodniej części Europy umożliwiły szereg działań w zakresie ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Prace te objęły przede wszystkim obiekty pozostające poza wschodnimi granicami Rzeczypospolitej, powstałe w efekcie wielusetletniej obecności etnosu polskiego na obszarach należących współcześnie do państw sąsiadujących z Polską oraz realizację projektów ochrony i rewaloryzacji spuścizny kulturowej z czasów obydwu Wielkich Emigracji: dziewiętnastowiecznej i pojałtańskiej.

Początek lat 90-tych był okresem tworzenia się wielu instytucji i organizacji – głównie pozarządowych – których celem była m. in. ochrona polskiej spuścizny kulturowej znajdującej się poza granicami kraju. Także instytucje powstałe w okresie PRL-u, a zajmujące się m.in. sprawami związanymi z ochroną polskiego dziedzictwa, takie jak Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Biblioteka Narodowa i Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, zyskały nowe możliwości i zwiększyły zakres działania.

Realizacja projektów MKiDN spoczywa w znacznej mierze na Departamencie Dziedzictwa Kulturowego (do września 2008 r. Departament ds. Polskiego Dzie-

dzictwa Kulturowego za Granicą) ściśle współpracującym m.in. z Ministerstwem Spraw Zagranicznych (placówki dyplomatyczne i konsularne, instytuty polskie), instytucjami kultury (m.in. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Biblioteka Narodowa w Warszawie, muzea), uczelniami wyższymi oraz organizacjami pozarządowymi.

II. Finansowanie projektów związanych z ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami.

Finansowanie i dofinansowywanie gros inicjatyw realizowano przede wszystkim po wprowadzeniu w 2006 r. do Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe” Priorytetu 3: „Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami Kraju” (do września 2008 r. obsługiwane przez Departament ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą a po reorganizacji Ministerstwa przez Departament Dziedzictwa Kulturowego). Z Programu MKiDN „Dziedzictwo Kulturowe” (Priorytet 3) dofinansowywane były m.in. prace remontowo-konserwatorskie w obiektach znajdujących się poza granicami Polski, badania naukowe, dokumentacja, inwentaryzacja, aktywność instytucji prowadzących działalność w zakresie ochrony polskiej spuścizny kulturowej i in. Od 2010 roku wspomniane projekty dotowane są w ramach nowego Programu MKiDN „Kultura polska za granicą”, Priorytet 2 – „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.”

III. Prace inwentaryzacyjne, dokumentacyjne i konserwatorskie

Departament Dziedzictwa Kulturowego prowadzi kompleksową rejestrację i dokumentację zabytków kultury polskiej i z Polską związanych (w tym cmentarzy i zabytków sepulkralnych), znajdujących się za wschodnią granicą. Dwukierunkowa ewidencja obiektów ma na celu w pierwszej kolejności odtworzenie stanu posiadania z 1939 r. oraz ich obecnego miejsca przechowywania, bądź stanu zachowania. W dalszej kolejności prace dokumentacyjne obejmują obszar historycznej Rzeczypospolitej w jej granicach z 1772 r. Departament koordynuje również projekty kompleksowej inwentaryzacji zabytków sepulkralnych (m.in. Cmentarze Łyczakowski i Janowski we Lwowie, Cmentarz Polski w Żytomierzu, Cmentarz Komunalny w Czerniowcach, Cmentarz Komunalny w Dyneburgu / Daugavpils i in.)

Obecnie w kartotece Departamentu figuruje przeszło 50 000 tysięcy kart inwentaryzacyjnych, 30 000 zdjęć i materiałów ikonograficznych. Gromadzone są kopie archiwaliów, specjalistyczne ekspertyzy i opracowania (z zakresu historii, historii sztuki, muzealnictwa) oraz dokumentacje konserwatorskie (m.in. opinie, ekspertyzy, kosztorysy prac).

Od połowy lat 90-tych finansowane bądź dofinansowywane (w głównej mierze za pośrednictwem organizacji pozarządowych) są **prace konserwatorskie i remontowo-budowlane**, prowadzone przede wszystkim przez polskich specjalistów w wybranych, szczególnie cennych obiektach zabytkowych związanych z polskim dziedzictwem kulturowym poza granicami RP.

W latach 2004-2009 ze środków publicznych dofinansowane lub sfinansowane w całości zostały prace konserwatorskie i remontowe m.in. w zabytkowych obiektach sakralnych na **Białorusi**, m.in. w Grodnie (katedra i kościół pobrygidkowski), Holszanach, Iwieńcu, Nowogródku oraz w Wołpie.

Na **Ukrainie** środki finansowe zostały zaangażowane w prace konserwatorskie i remontowe w obiektach architektury sakralnej w: Berdyczowie, Bołszowcach, Brzeżanach, Brzozdowcach, Kamieńcu Podolskim (katedra łacińska i kościół poddominikański), Kołomyi, Lwowie (katedra łacińska, katedra ormiańska, kościół franciszkański, pałac arcybiskupów lwowskich), Łucku (katedra), Ołyce, Ostrogu, Rohatynie, Rudkach. Pod względem skali zaangażowanych środków, na plan pierwszy wysuwają się prace remontowe i konserwatorskie w katedrze lwowskiej oraz wieloletni projekt rewaloryzacji dawnej kolegiaty p.w. św. Wawrzyńca w Żółkwi (Ministerstwo partycypuje w jego finansowaniu od 1997 r.). Ze środków ministerialnych wsparte zostały prace remontowe dawnej Biblioteki Baworowskich we Lwowie oraz konserwacja pomników Adama Mickiewicza w Dobromilu i Jana Kilińskiego we Lwowie.

Finansowano prace konserwatorskie na **Łotwie**: w kościołach parafialnym w Auleji, ewangelickim w Kiesiu (Cēsis, dawna katedra wendeńska), św. Ludwika w Krasławiu oraz w dawnym karcerze Politechniki Ryskiej.

We współpracy ze stroną **litewską** podjęto badania nad stanem zachowania założenia pałacowo-parkowego Tyszkiewiczów w Zatroczu (Užutrakis). W 2009 r. rozpoczęte zostały prace konserwatorskie z udziałem specjalistów z Muzeum Pałacu w Wilanowie.

W 2008 r. wykonana została konserwacja obrazu „Portret Heleny Petrakowskiej” (aut. Z. Waliszewskiego) ze zbiorów Muzeum Narodowego w Tbilisi (**Gruzja**) a w 2009 r. przeprowadzono prace konserwatorskie obrazu w ołtarzu głównym kościoła p.w. św. Piotra i Pawła w Tbilisi.

Opieką konserwatorską otoczono najstarsze polskie nagrobki na Cmentarzu Polskim w stolicy **Mołdowy**, Kiszyniowie.

Dofinansowano remont kościoła pw. św. Katarzyny w Sankt Petersburgu oraz sfinansowano konserwację epitafium Anny i Bogusława Radziwiłłów w historycznej katedrze królewieckiej w Kaliningradzie, a także konserwację inwentarza archeologicznego dawnego Prussia Museum. Inwentarz prezentuje niepublikowane badania archeologów niemieckich przeprowadzane na ziemiach wchodzących obecnie w skład Państwa Pol-

skiego. Od czasu II wojny światowej księgi uchodziły za zaginione. Odnalezione pod koniec lat 60. podczas wykopalisk na terenie dawnego Prussia Museum przechowywane były w Muzeum Historyczno-Artystycznym w Kaliningradzie (**Rosja**).

Przeprowadzono renowację grobu Romana Kochanowskiego na Cmentarzu Waldfriedhof w Monachium (**Niemcy**), pomnika nagrobnego Ignacego Domeyki w Santiago (**Chile**), prace konserwatorskie i restauratorskie przy: Kolumnie Barskiej – Polskiej Kolumnie Wolności i nagrobku W. i K. Platerów i H. Bukowskiego, XIX w. na zamku rapreswillskim (Muzeum Polskie) – **Szwajcaria**. Wykonano witraż do kaplicy w Somosiera (z okazji 200 rocznicy bitwy) – **Hiszpania**. Kontynuowane są prace konserwatorskie malowideł Stefana Norblina, wykonanych na zlecenie maharadży Jodhpuru w latach 40-tych XX w. (prace rozpoczęto w 2006 r.) – **Indie**. Odrestaurowano ołtarz – kapliczkę Bożego Narodzenia Jana Szczepkowskiego w kościele w Dourges (**Francja**).

Specjalne znaczenie ma pomoc organizacjom oraz instytucjom polonijnym i emigracyjnym prowadzącym działalność w zakresie nauki, kultury i ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, wspieranie muzeów, bibliotek i archiwów, zwłaszcza zaś członków „**Stalej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie**”. W ostatnich latach przeprowadzone zostały prace inwentaryzacyjne i konserwatorskie m.in. w zbiorach Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu, Instytutu Literackiego Kultura (Association Institut Littéraire Kultura) w Maisons-Laffitte, Zamku Montrésor, Maison de la Polonia de France – Kongres Polonii Francuskiej w Hénin-Beaumont, Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego – Księża Pallotyni w Paryżu, Bibliotece Polskiej POSK w Londynie, Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii w Budapeszcie, Stacji Naukowej PAN w Rzymie, Muzeum Polskim w Ameryce w Chicago, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake, Bibliotece Polskiej im. Wandy Stachewicz w Montrealu, Polskim Ośrodku Katolickim OO Bernardynów w Martin Coronado (Argentyna) i in.

Fundusze publiczne pozwoliły również na **otoczenie opieką konserwatorską wybranych zabytków sepulkralnych**, w szczególności pomników nagrobnych wybitnych Polaków, zarówno na najstarszych polskich nekropoliach na Wschodzie np. na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (projekt polsko-ukraiński), na Cmentarzu Polskim w Kiszyniowie, Cmentarzu na Rossie w Wilnie, ale również w niewielkich miejscowościach (pomnik nagrobny kompozytora Karola Lipińskiego w Urłowie pod Zborowem na Ukrainie czy grób barona Gustawa Mantuffla, wybitnego historyka Inflant i etnografa, na cmentarzu w Drycanach koło Rzeżycy na Łotwie).

Departament Dziedzictwa Kulturowego prowadzi ponadto **programy rejestracji zbiorów polskich za granicą**: „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego”, „Rejestracja książkowych znaków własnościowych bibliotek instytucjonalnych i księgozbiorów prywatnych znajdujących się w przeszłości na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XIX i XX w. (do 1939 r.)” i „Katalog kościołów i klasztorów w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie”.

IV. Placówki muzealne tworzone poza granicami Rzeczypospolitej.

MKiDN koordynuje projekty związanych z organizacją nowych placówek muzealnych powstających poza krajem, związanych z wybitnymi Polakami i polskim dziedzictwem kulturowym (m.in. Muzeum Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu /otwarte w 2004 r./, Muzeum Juliusza Słowackiego w Ghazir k. Bejrutu /otwarte w 2004 r./, Cela Konrada w Wilnie /otwarta w 2009 r./, Muzeum Josepha Conrada-Korzeniowskiego w Berdyczowie, Villa Alexandrine Witolda Gombrowicza w Vence, Muzeum Wsi Polskiej w Wierszynie na Syberii.

V. Działania promujące polskie dziedzictwo kulturowe za granicą.

Celem inicjatyw podejmowanych przez MKiDN jest m.in. efektywne upowszechnianie wiedzy o polskiej spuściźnie kulturowej, a w szczególności włączenie jej do świadomości społeczeństw krajów-sukcesorów dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina). Równie istotne jest podejmowanie działań, które pozwolą na kooptację teje spuścizny, jako autonomicznego komponentu, w obręb wspólnego dziedzictwa europejskiego.

Do działań propagujących sprawy związane z ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego poza Krajem, realizowanych przez MKiDN, należy m.in. promowanie badań naukowych nad polskim dziedzictwem kulturowym za granicą, informacja i propagowanie wiedzy o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą przez publikacje, wystawy i środki masowego przekazu – w tym organizowanie wystaw poświęconych polskiej szkole konserwacji i pracom finansowanym przez MKiDN poza granicami kraju (ze szczególnym uwzględnieniem polskiego dziedzictwa), organizowanie szkoleń z zakresu opieki nad obiektem zabytkowym, planowanie i koordynacja projektów badawczych z dziedziny strat wojennych dóbr kultury, prowadzenie poszukiwań dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej, informacja i propagowanie wiedzy o polskich stratach wojennych.

Podstawową formą propagowania przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wiedzy na temat polskiej spuścizny kulturowej poza granicami Kraju (w tym na dawnych Ziemiach Wschodnich Rzeczypospolitej) pozostają wydawnictwa.

Poczynając od 1995 r., wyniki prowadzonych prac inwentaryzacyjnych i dokumentacyjnych są systematycznie **publikowane w seriach wydawniczych**: „Wspólne

Dziedzictwo” i „Poza Krajem” (pierwotnie: „Informatory o Zbiorach Polskich za Granicą”)¹, oraz „Materiały i Dokumenty”².

Departament ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą, a obecnie Departament Dziedzictwa Kulturowego od 2006 r. koordynuje **prace inwentaryzacyjno-dokumentacyjne zbiorów polskich, przechowywanych obecnie w muzeach Ukrainy** (Lwów, Kijów, Łuck). Materiały pozyskane w trakcie kwerend badawczych, realizowanych wspólnie z pracownikami ukraińskich muzeów, są sukcesywnie publikowane (w formie dwujęzycznych katalogów) w serii wydawniczej „Poza Krajem”³.

Od 1992 r. szef resortu kultury dofinansowuje projekty prac inwentaryzacyjnych. Badania terenowe uzupełniane są przez kwerendy archiwalne w kraju i za granicą. Wyniki prowadzonych prac są sukcesywnie **publikowane** przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie w serii: *Materiały do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. K. Ostrowski, cz. I: *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, T. 1-17, Kraków 1993-2009; cz. II: *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2003-2006; cz. III: *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego*

¹ Pozycje dotychczas opublikowane w serii: S. Pijaj, *Archiwa rodzinno-majątkowe w zbiorach państwowych we Lwowie*, Warszawa 1995; *Badania księgozbiorów Radziwiłłów*, red. Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, Warszawa 1995; M. Kałamajska-Saeed, *Portrety i zabytki książąt Olelkowiczów w Sucku. Inwentaryzacja Józefa Smolińskiego z 1904 r.*, Warszawa 1995; U. Paszkiewicz, *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553-1939)*, Warszawa 1996; J. Wojakowski, *Księgozbiory Eustachego Kajetana Sapięhy (1797-1860) i Wacława Seweryna Rzewuskiego (1785-1831)*, Warszawa 1996; *Zabytki województwa stanisławowskiego. Wykaz z lat 1921-1929*, red. R. Brykowski, G. Ruszczyk, Warszawa 1998; T. Bernatowicz, »*Monumenta variis Radivillorum*«. *Wyposażenie Zamku Nieświeckiego w świetle źródeł archiwalnych*, cz. I: XVI-XVII w., Poznań 1998; *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej. Informator*, red. B. Bienkowska, oprac. U. Paszkiewicz [i in.], Poznań 1998; U. Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939)*, Warszawa 1998; B. Marcisz, S. Rudka, *Krzemieńskie nekropolie. Cmentarz Polski oraz polskie zabytki sztuki nagrobnej w Krzemieńcu*, red. R. Brykowski, Warszawa 1999; W. Mikulski, J. Zawadzki, *Opisy zamków białoruskich z inwentarzy dóbr przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1999; M. Maksymiuk, *Kościół pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Landwarowie pod Wilnem*, Poznań 2000; M. Chmielewska, *Kościół w Suderwie pod Wilnem*, Poznań 2000; U. Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000; J. Zawadzki, *Siedziby Kiszków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI-XVIII wieku. Opisy z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 2002; U. Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2*, Poznań 2006; A. F. Sulik, *Cmentarz Polski w Kowlu Część dwuwyznaniowego cmentarza rzymskokatolickiego i prawosławnego*, Poznań 2006. *Ocalona historia Prus Wschodnich. Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum*, oprac. A. Bitner-Wróblewska, Warszawa 2008; H. Ilgiewicz, *Societates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907-1939) i jego poprzednicy*, Warszawa 2008; A. J. Kasprzak, H. Skoropadova, *Europejskie szkło nowożytnie od XVI do początku XIX w. w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Poznań 2008 (tekst równoległy w j. polskim i ukraińskim); A. A. Szablowska, M. Seńkiw, *Polski plakat ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie* (tekst równoległy w j. polskim i ukraińskim); M. Olbromski, *Lato w Krzemieńcu. Legendy znad Ikwy*, Warszawa 2009; *Biblioteki polskie poza Krajem w latach 1938-1948. Informator*, red. nauk. B. Bienkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2005; T. Bernatowicz, *Alba. Od renesansowej willi do kompozycji krajobrazowej. Z badań źródłowych nad architekturą ogrodów na Kresach*, Warszawa 2009.

² W serii ukazały się: *Wnioski rewindykacyjne księgozbioru Ossolineum oraz dzieł sztuki i zabytków ze zbiorów lwowskich*, red. J. Pruszyński, Warszawa 1998; Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po Powstaniu Listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, Warszawa 2000.

³ A. J. Kasprzak, H. Skoropadova, op. cit.; A. A. Szablowska, M. Senkiv, op. cit.

województwa wileńskiego, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2005-2008. Planowana jest edycja kolejnych tomów serii.

Ze środków Ministra dofinansowano również cały szereg **wystaw i publikacji** dotyczących problematyki ochrony i rewitalizacji tzw. „wspólnego dziedzictwa kulturowego”⁴. Waznym wydarzeniem w sferze popularyzacji była konferencja „Polskie konserwacje poza granicami Rzeczypospolitej” zorganizowana w 2006 r. przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków we współpracy m.in. z ówczesnym Departamentem ds. Polskiego Dziedzictwa

⁴ Spośród dofinansowanych publikacji, ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Wschodzie dotyczyły: *Powtórny pogrzeb Aleksandra Fredry (działalność Komisji Fredrowskiej)*, oprac. E. Gawlikowska-Świechowska, Warszawa 1993; „Biuletyn Historii Sztuki” 55 (1993), 2-3 (numer poświęcony sztuce i architekturze Wilna); W. Kowalski, *Likwidacja skutków II wojny światowej w dziedzinie kultury*, Warszawa 1994 (również w wersji angielskiej); *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie: współpraca polsko-ukraińska*, oprac. E. Gawlikowska-Świechowska, Warszawa 1995; *Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku*, red. J. Kowalczyk, Warszawa 1995; A. Enkelking, G. Ruszczyk, *Polesie*, Warszawa 1996; E. Małachowicz, *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*, Wrocław 1996; *Sztuka Kresów Wschodnich*, red. J. K. Ostrowski, t. 2, Kraków 1996; t. 3, Kraków 1998; *Z dziejów »Almae Mater Vilnensis«*. *Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa 1996; R. Hankowska, *Kościół św. Katarzyny Panny i Męczenniczki Aleksandryjskiej w Sankt-Petersburgu. Historia. Architektura. Wystroj wnętrza. Problemy rekonstrukcji i konserwacji*, Warszawa 1997; J. Surwilo, *Zarzecze. Cmentarz Bernardyński*, Wilno 1997; R. Cielątkowska, *Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1998; Z. Hauser, *Podróże po cmentarzach Ukrainy – dawnej Małopolski Wschodniej*, t. I: *Województwo stanisławowskie*, Warszawa 1998 [=Studia i materiały. Cmentarze 6 (9)]; *Mennice między Bałtykiem a Morzem Czarnym, wspólnota dziejów*, red. K. Filipow, Warszawa 1998; *Cmentarz Polski w Żytomierzu*, oprac. T. M. Rudkowski, Warszawa 1999; A. Drozd, M. M. Dziekan, T. Majda, *Meczety i cmentarze Tatarów polsko-litewskich*, Warszawa 1999 [=Katalog zabytków tatarskich t. II]; „Przegląd Wschodni”, 6 (1999), 21-22 (materiały sesji naukowej „Badania historyków sztuki nad zabytkami Ukrainy, Białorusi i Litwy”); A. Betlej, *»Abrysy budowlı w róznych sposobach i kształtach«*. *Zbiór XVIII-wiecznych rysunków architektonicznych*, Kraków 2000; A. Drozd, M. M. Dziekan, T. Majda, *Pismnictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*, Warszawa 2000 [=Katalog zabytków tatarskich t. III]; A. Jaroszewicz, *Rzymsko-Katolicki Cmentarz Kaluaryjski w Mińsku na Białorusi. Supplement*, red. R. Brykowski, Warszawa 2000; A. Lewkowska, J. Lewkowski, W. Walczak, *Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Województwo poleskie na obszarze Republiki Białorusi*, Warszawa 2000 [=Cmentarze na dawnych Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej t. III]; *Pieniądz pamiątkowy i okolicznościowy. Wspólnota dziejów. Białoruś – Litwa – Łotwa – Polska – Ukraina*, red. K. Filipow, Warszawa 2000; *Sztuka dawnej ziemi chełmskiej i województwa belskiego*, red. P. Krasny, Kraków 2000 [=Ars vetera et nova T. I]; *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI-XVIII w.*, red. J. Lileyko, Lublin 2000; Z. Bania, M. Wiraszka, *Kamieniec Podolski, miasto-legendy. Zarys dziejów urbanistyki i architektury od czasów najdawniejszych do współczesności*, Warszawa 2001; J. Chrzyszczewski, *Kościół Ormian Polskich*, Warszawa 2001 [=Katalog Zabytków Ormiańskich, t. 1]; *Zapomniane skarby kultury. Stroje ludowe Polski i Ukrainy w rysunkach J. Głogowskiego i K. W. Kielisińskiego*, Lwów-Toruń 2002; *Krzemieniec. Ateny Juliusza Słowackiego*, red. S. Makowski, Warszawa 2004; L. Popiek, *Cmentarz parafialny w Ostrórkach na Wołyniu*, Lublin 2005; I. Chomyn, *150 arcydzieł malarstwa polskiego w zbiorach Lwowskiej Galerii Sztuki*, Sopot 2006; D. Waszczukówna-Kamieniecka, *Brześć niezapomniane miasto*, Londyn 1997 (reprint); *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicza, Warszawa 2006; A. Lewkowska, J. Lewkowski, W. Walczak, *Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Województwo nowogródzkie*, Warszawa 2006; A. Lewkowska, J. Lewkowski, W. Walczak, *Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Województwo wileńskie*, Warszawa 2006; A. Lewkowska, J. Lewkowski, W. Walczak, *Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Wschodnie powiaty dawnego województwa białostockiego (obecnie na terenie Białorusi)*, Warszawa 2006; *Fides, ars, scientia. Studia dedykowane pamięci Księdza Kanonika Augustyna Mednisa*, Kraków 2008; *Materiały do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. K. Ostrowski, cz. I: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, T. 1-16, Kraków 1993-2008; cz. II: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2003-2006; cz. III: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2005-2008; *Obdarzmy świat cudem Lwowa* (katalog wystawy „Lwów miasto otwarte. 750 lat istnienia”), Radom 2006; *Wokół Sanguszków. Dzieje – sztuka – kultura*. red. J. Skrabski, B. Bułdys, Tarnów 2007; J. Skrabski *Paweł Antoni Fontana architekt nadworny Pawła i Barbary Sanguszków*, Tarnów 2007; J. Kunowski, *Ekspedycja inflancka 1621 roku*, oprac. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2007; R. Cielątkowska-Romana, L. Onyszczenko-Szwec, *Detal architektury mieszkaniowej Lwowa XIX i XX wieku; Materiały do konsytorza greko-unickiego znajdujące się w Państwowym Archiwum w Wilnie*, oprac. W. Walczak, Białystok 2008; *Ocalona historia Prus*.

Kulturowego za Granicą, a w 2009 r. zorganizowana przez Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy międzynarodowa konferencja naukowa „Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej” w Białymstoku, dofinansowana ze środków Programu MKiDN „Dziedzictwo Kulturowe” Priorytet 3.

Materiały dokumentacyjne wytworzone bądź pozyskane z inicjatywy MKiDN są udostępniane osobom zainteresowanym. Wykorzystują je naukowcy, studenci i dziennikarze zajmujący się szeroko pojmowaną problematyką ochrony spuścizny kulturowej poza granicami Polski czy dziedzictwa rozproszonego.

VI. Rekomendacje na przyszłość.

Przyznawanie, począwszy od 2006 r., znaczących środków finansowych, przeznaczonych na projekty związane z ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju, pozwala żywić uzasadnioną nadzieję, iż rozpoczęte prace będą kontynuowane. W najbliższych latach planowane są m.in. kolejne systematyczne projekty digitalizacji archiwaliów historycznych, inwentaryzacji zabytków sakralnych i sepulkralnych, kwerendy archiwalne dotyczące aktywności Polaków na obszarach Imperium Rosyjskiego (w tym losów zesłańców i dziejów osadnictwa polskiego na Syberii). Dużą wagę będziemy przywiązywać do pozyskiwania nowych informacji na temat losów obiektów zabytkowych z terenów tzw. Kresów Wschodnich przemieszczanych w głąb Rosji (zarówno w czasach caratu, jak i w okresie władzy sowieckiej). Stosownie do istniejących możliwości, prace tego rodzaju będą kontynuowane w archiwach, bibliotekach i muzeach Białorusi, Federacji Rosyjskiej, Republiki Federalnej Niemiec i Ukrainy.

W roku 2010 i latach następnych należy podjąć (lub kontynuować) – w różnej skali – prace konserwatorskie w wybranych obiektach zabytkowych na obszarach dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Planowane są również dalsze prace inwentaryzacyjne i konserwatorskie w zbiorach instytucji zrzeszonych w Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie oraz w obiektach sakralnych związanych z polską Emigracją w Europie Zachodniej.

Propagowaniu wiedzy na temat polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą służyć będą także, finansowane ze środków ministerialnych, kolejne publikacje wyników prac dokumentacyjnych.

Dorota Janiszewska-Jakubiak

PROTECTION OF POLISH CULTURAL HERITAGE ABROAD.
ACTIVITIES OF THE CULTURAL HERITAGE DEPARTMENT
IN THE MINISTRY OF CULTURE AND NATIONAL HERITAGE
OF POLAND

SUMMARY

Protection of Polish cultural heritage located abroad is, without doubt, one of the most important tasks of the Ministry of Culture and National Heritage. Among the most significant tasks we perform are these: maintaining registries of moveable and immovable cultural assets with connections to Poland, which are located outside the country because of wartime plundering or territorial changes; organizing searches for cultural assets lost abroad and initiating restitution requests; documenting works of polonica and assisting émigré institutions working in the fields of science, culture and preservation of Polish cultural heritage abroad (museums, libraries, archives); organizing assistance in preserving and protecting cultural assets and commemorating eminent personages or historical events; promoting scholarly research and spreading information about Polish cultural heritage abroad. The article describes the activities of the Department of Cultural Heritage, presents a survey of the more important projects realized since the mid 1990's, and also presents the methods of financing the activities related to preservation of Polish cultural heritage beyond the borders of the Republic.

Translated by Thaddeus Mirecki

